

SZANA TAMÁS
A SAJTÓ FELSZABADULÁSA

**AZ ÖTVENEDIK ÉVFORDULÓ ALKALMÁBÓL
KIADTA
A BUDAPESTI KÖNYV- ÉS KÖNYOMDAFŐNÖKÖK EGYESÜLETE
1848 MÁRCZIUS 15 – 1898 MÁRCZIUS 15**

**BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IROD. ÉS NYOMDAI R. T. NYOMÁSA
1898**

TARTALOM

I.

A CENSURA EREDETE. – A LAPKIADÁSSAL JÁRÓ NEHÉZSÉGEK. –
A SZERKESZTŐK TERHES HELYZETE. – AZ 1820-DIKI RENDELET. –
A MEGYÉK FÖLSZÓLALÁSA.

II.

A SZABAD SAJTÓ KÉRDÉSE AZ ORSZÁGGYÜLÉS ELŐTT. –
AZ ELSŐ SAJTÓTÖRVÉNYJAVASLAT. – KOSSUTH IROTT LAPJA. –
A KORMÁNY ENGEDÉKENYSÉGE.

III.

AZ EURÓPAI FORRONGÁSOK. – MÁRCZIUS 15-DIKE. –
A NEMZETI DAL ÉS A 12 PONT. – A SAJTÓ SZABADSÁGA.

I.
A CENSURA EREDETE. – A LAPKIADÁSSAL JÁRÓ NEHÉZSÉGEK. –
A SZERKESZTŐK TERHES HELYZETE. – AZ 1820-DIKI RENDELET. –
A MEGYÉK FÖLSZÓLALÁSA.

Manapság, midőn a sajtó útján mindenki szabadon közölheti gondolatait s csaknem minden hét egy újabb hirlapot dob a közönség közé: az olvasó el sem képzelheti, hogy volt idő és pedig nem is olyan régen, midőn Magyarországon a szabad szellem békákban senyvedett, a könyv csak erős felülvizsgálat után láthatott napvilágot, a hirlap megindítása pedig hónapok, sőt évek fáradozását követelte. Most már mese számba mehet az elősorolása azoknak a szivós kitaratást követelő küzdelmeknek, melyeket egy-egy irodalmi vállalkozás érdekében kellett folytatni addig az időpontig, míg végre az illetékes hatóságok, szigorú vizsgálatok és még szigorubb megszorítások után, nagynehezen megadták az engedélyt arra, hogy valaki sajtó útján vitathassa meg a nap kérdéseit vagy azokról egyszerűen csak hirt is adhasson.

És ha aztán sok lótás-futás, szégyenkezés után megszületett a vállalat: a szerkesztő, a kiadó feje fölött folyton ott lebegett a damoklesi kard, melynek pengéjét Bécsben élesítették bámulatra méltó kitaratással. Az időszaki sajtó termékei folyvást életveszélyben forogtak; nem lehetett tudni: az illetékes hatóságok mikor szabnak ki reájuk elviselhetetlenül terhes birságokat vagy határozzák el rövid úton, minden további teketória nélkül, azoknak statáriális kivégezését. A szerkesztő élete ilyen viszonyok közt örökös izgalmak láncolata volt: sötét árnyékként éjjel-nappal ott lebegett előtte a szeszélyességében kitanulhatatlan, elhatározásaiban kérlelhetetlen *censura*.

Igen, a *censura*, az igazságnak és a felvilágosodott műveltségnek ez az elkeseredett, ádáz ellensége, mely oda áll a haladás elé, hogy azt útjában föltartóztassa. Régi ellenség ez, bölcsőjét még a Borgiák ringatták az olasz renaissance fényes korszakában. Már ekkor fölmerült a vád és gyanúsítás, hogy a sajtó fölforgató és féktelen. És a tények sok tekintetben igazolták is ezt a felfogást, mert az új találmány csakugyan arra volt hivatva, hogy a modern értelemnek félelmes fegyvere legyen. Az egyház férfiai már ekkor fölvetették a kérdést: vajjon a könyvek korlátlan sokszorosítása megfér-e a vallási buzgósággal, s a megoldás az lett, hogy VI. Sándor pápa a nyomtatás ördögének megzabolozására kinyújtotta a kezét.

Annyi azonban tény, hogy a *censura* ekkor még, valamint a következő században is, csak az egyház védelmére szorítkozott, csak a vallási tévtanok és eretnek könyvek elterjedésének meggátlására alkalmazta szigorát. Az egyház tekintélyének őre volt, annyival is inkább, mert ebben a korban még társadalmi és politikai eszmék fejtegetésével nem igen foglalkoztak. A fordulat csak akkor állott be, midőn a XVIII. századi Franciaországban a szabadság szellője erősebben kezdett lengedezni s mind messzebb és messzebb eső tájakra vitte magával a demokratikus eszmék könnyen kicsirázó magvait. A forradalom félelme kezdett erőt venni az öreg Európán s ez a félelem erélyes védekezésre szólította azokat, akiknek legtöbb veszíteni valójuk volt az általános társadalmi felfordulás zivatarában.

A tekintély, a hatalom birlalói a censurát állították védő sorompóul az új eszmék romboló árja elé. Az állam követte az egyház példáját: békóba verte, lenyügözte a szabad szellem megnyilatkozását.

A nyomdák felállítása már régebb idő óta szabadsághoz volt kötve; most ezt a nyügöt a hirlapirodalomra is alkalmazták. Az író nem adhatott többé őszinte kifejezést gondolatainak s elvesztette a jogát arra is, hogy, hivatásához méltóan, a közhangulat tolmácsa legyen. Innen magyarázható meg az a sajátságos jelenség, hogy a XVIII. század hirlapjaiban csak nagyritkán találkozhatunk társadalmi vagy politikai kérdések fejtegetésével.

Az osztrák sajtó a liberális II. József uralkodása alatt még elég szabadságot élvezett; de halála után a censura már szigorubbá lett s a hírlapok nagy ellenőrzés alá kerültek. II. Lipót 1790. augusztus 6-dikán már censurai szabályzatot ad ki, s ez a szabályzat szigoruan meghagyja, hogy félelmet, gyanut vagy bizalmatlanságot keltő hirt egyáltalán nem szabad közölni; hogy mellőzni kell minden oly közleményt, mely a kormány tekintélyét vagy a fejedelem iránt tartozó tiszteletet és hűséget csorbítaná; hogy az itt-ott tán előforduló paraszt mozgalmakat vagy a földesurak elleni zavargást, vagy a kedélyt ingerlő országgyűlési beszédeket el kell hallgatni; vallási gyűlölséget kelthető tudósításokat közreadni nem szabad s végre a külföldi forradalmi mozgalmakról csak azokat a híreket lehet közölni, melyek a bécsi német ujságokban megjelentek.*

Maga II. Lipót is nagy gonddal őrködött a sajtó minden lépése felett. Így 1792. febr. 14-dikén kéziratot intézett a magyar udvari kancellária elnökéhez, gróf Pálffyhoz, azt követelve, hogy a censor a lapokból minden »hamis, haszontalan és fenyegető« híreket kitörüljön s magát a censort is minden közleményért felelőssé tegye. Pálffy tulszigorunak találta a rendeletet s attól tartott, hogy a lapok majd feljajdulnak a hírek egyszerű törlése miatt. Aggodalmait közölte is a fejedelemmel, mire ez megengedte a már nyilvánosságra hozott hírek utánközlését, de csak is azoknak a lapoknak, melyek rendes censurai vizsgálat alatt állottak.

II. Lipót szigorú rendeletei már életben találták az első magyar ujságot: a Pozsonyban 1780. január elsején Patzkó Ferencz Ágoston által megindított *Magyar Hirmondó*-t. E lap keletkezésének körülményei mutatják, hogy a múlt század végén még mennyi akadállyal kellett szembeszállania a hírlapírónak egy-egy irodalmi vállalat megindításánál. Patzkónak hírlapengedélyért benyújtott folyamodványát Pozsony város hatóságához küldte le a Helytartó Tanács s a lap megindítására csak akkor adták ki az engedélyt, mikor a hírlapkiadási szabadalommal már bíró Landerer, a *Pressburger Zeitung* tulajdonosa, a hatóság előtt kinyilatkoztatta, hogy a *Hirmondó* engedélyezésével szemben nem támaszt nehézségeket. Landerer egy magyar lap megindítását nem találta veszedelmesnek; de amikor Szacs vay is előkészületeket tett a *Magyar Kurir* kiadására, Patzkóval egyesülve, közös beadványban kérte Pozsony város hatóságát, hogy tiltsa meg Wéber nyomdásznak a lap nyomását s foglalja le a postán a *Kurir* számára érkező pénzeket. Szacs vay aztán föl is hagyott tervével s később nem Pozsonyban, hanem Pécsben indította meg a hírlapját. A szabadalommal bíró kiadók, mint ebből az esetből is látható, féltékenyen őrködtek jogaik felett s mindent elkövettek, hogy az új vállalatok keletkezését megakadályozzák.

Ugy Patzkónak, mint Szacs vaynak sokszor kellett érezniök, hogy a szerkesztői pálya milyen tövises. Majd a censurával, majd a hadi tanácssal, majd magokkal a törvényhatóságokkal jöttek összeütközésbe, sőt meggyült a bajuk a befolyásosabb egyéniségekkel is, ha véletlenül azok érzékenységet megsértettek. Valóságos tojástanóczot kellett járniok, hogy a birságolásoktól megmeneküljenek és szabadalmukat el ne veszítsék. És még így sem tudták elkerülni a kellemetlenségeket. Csak egy-két példát hozok fel. A *Hirmondó* 1801-ben rövid közleményt adott közre a hadtestek elhelyezéséről, hogy olvasói tudhassák: merre vannak hozzátartozóik. Ez a »kihágás« elegendő volt arra, hogy Patzkót komolyan megintsék. Midőn Szacs vay XVI. Lajosnak a konvent előtt történt kihallgatását közölte a *Kurir*ban, bűnül rótták föl neki, hogy a német *Sie* megszólítást *kegyelmed*-nek fordította, minthogy ez a kifejezés, fejedelemre alkalmazva, sértést képez. Hiába mentekezett, hiába protestált: a lap szerkesztésétől elmozdították. Utódját: Décsyt viszont azért ítélték száz darab arany pénzbírságra, mert Balogh Péternek

* Az adatokat egykoru följegyzésekből, emlékiratokból, főleg pedig dr. Ferenczy József: *A magyar hírlapirodalom története 1780-tól 1867-ig* című könyvéből veszem. Ez a nagy gonddal irt munka nélkülözhetetlen forrásmű mindazok számára, kik a magyarországi sajtó régibb viszonyait ismerni óhajtják.

titkos tanácsossá történt kinevezését közölte, anélkül, hogy azt előlegesen a censurának bemutatta volna.

A censura szigora minden lépten-nyomon összeütközött a szerkesztő liberálismusával, a minek aztán az lett a következménye, hogy a cikkek egy részét törölni kellett. A lapban eként sűrűn támadtak ablakok, minthogy az utolsó pillanatban új szöveg írására s annak újra censura alá bocsátására gondolni sem lehetett. A szerkesztő nem tehetett mást: reá nyomatta az üresen maradt lapra, hogy a hiányzó sorok »a rostában maradtak«, vagyis világosabban szólva: a censor szigorúságának estek áldozatául.

Midőn a hazai dolgok szellőztetése ilyenképpen minden lépten-nyomon akadályokba ütközött: még nagy szerencse lett volna a magyar vállalatokra, ha legalább a külföldi folyóiratokból és lapokból szabadon meríthetnek. A kormány azonban ezek felett is féltékenyen őrködött s mindent elkövetett, hogy elterjedésüket meggátolja. A külföldi hírlapokat már a postán átvizsgálták s csak azokat kézbesítették az előfizetőknek, amelyeket kifogástalanoknak találtak. Megtörtént, hogy valamelyik postahivatal átvizsgálás előtt adott ki olyan lapot, mely Ausztria ellen kifakadásokat tartalmazott. Az udvari kancellária erre azonnal felszólította a Helytartó Tanácsot, hogy a censura jóváhagyásáig szigorúan rendelje el a postahivataloknál a külföldi lapok visszatartását. Hírlapjaikat csak a tartományi főnökök és parancsnokló tábornokok kaphatták meg előleges censura nélkül.

Ha már magokat a külföldi lapokat is elzárták a nagy közönség elől: még kevésbé engedhették meg, hogy azok a hazai közlönyök, mint megannyi csatornák után, az ország minden részében elterjedjenek. És csakugyan midőn András Sámuel *Európai főbb ujságok veleje* címmel új lapot akart megindítani, 1792-ben, megtagadták tőle az engedélyt, »quia Ephemerides non ita comparatae sint ut Publicum aliquam utilitatem capere possit«. Pedig nem az volt a baj, hogy a hírlapok nem válnak a publikum hasznára, hanem az, hogy az időszaki sajtó termékei a liberalismust ekkor már mind jobban és jobban hangoztatták. A kormány ezért aztán mindent el is követett, hogy a szabadabb szellemben irt külföldi könyvek és ujságok elterjedésének gátat vessen.

A Helytartó Tanács oly híven őrizte ezt a tradíciót, hogy még 1830-ban is nyomozást indított a Kávéházhoz címzett pesti kávéház ellen, mert asztalán, a közönségnek szánt lapok közt, a *Hesperus* című német közlönnyet is megtalálták. Felhitta Pest város tanácsát: puhatolja ki, miként jutott oda ez a tiltott külföldi hírlap, nem-e valamelyik könyvtár útján? A tanács a vizsgálattal Szepessy Ferencz tanácsnokot bizta meg, ki aztán Drescher censor társaságában fölkutatta Kilián és Hartleben könyv árusok boltjait. A kutatás semmi eredményre sem vezetett, a könyvtárak pedig kijelentették, hogy hírlapokra egyáltalában nem szívesen fogadnak el megrendelést, eltiltottak terjesztésére pedig épenséggel nem gondolnak. Nyilatkozatukat írásba foglalva is benyújtották, mellékelve az általuk megrendelt lapok jegyzékét, melyben eltiltottak csakugyan nem fordultak elő. Csak hosszas nyomozás után derült ki, hogy a kávéházba a nevezett hírlapból valami Rosenthal nevű »pesti zsidó« vitt néhány számot, aki viszont a pesti vásárra jött külföldi kereskedőktől kapta a *Hesperus*-t. Ekkor aztán a Helytartó Tanács a harminczadhivatalt az idegenek podgyászainak szigorubb átvizsgálására szorította. Pest város hatóságának pedig meghagyta, hogy a külföldi hírlapokkal szemben nagyobb ellenőrzést gyakoroljon.

Az atyáskodó kormány általában mindent elkövetett arra, hogy a hű alattvalókat az időszaki sajtó mételeyétől megója. Gondoskodása annyira ment, hogy még a tudományos folyóiratok szabadságát is korlátozta, mindenképpen megnehezítve azoknak az olvasók közé való eljutását. A pozsonyi papnövéndékek egy ízben engedélyt kértek a tankerületi főnökségtől a *Magyar Museum* megrendelésére. A helytartó véleményadásra szólítván föl a seminárium rektorát, ez a folyóirat megrendelése mellett nyilatkozott, mivel szükségesnek találta, hogy a

növendékek magokat a magyar nyelvben gyakorolják s a nemzet költőivel megismerkedjenek. A tanügyi bizottság tehát 1789. márcz. 4-dikén tartott ülésében azt ajánlotta az udvari kancelláriának, hogy a *Magyar Museum* négy példányának járathatására adjon engedélyt a legfelsőbb tanfolyam növendékeinek. Minden közbenjárás, minden támogatás hiábavaló volt. A Helytartó Tanács Bécsből oly értelmű rendeletet kapott, hogy Ő felsége nem tartja szükségesnek a kért folyóirat megszerzését, mert a növendékek eléggé el vannak látva német folyóiratokkal; de ha valaki azt mégis olvasni akarná: a saját költségére megszerezheti.

Eközben a külföldi sajtó mindig több és több szabadságot vett magának. Éles hangon kezdte bírálni az elavult intézményeket, s nyíltan hirdette a társadalmi reformok szükséges voltát. Bécsben előbb megbotráncozást, később félelmet keltett ez a hang. Maga a fejedelem sürgette, hogy féket kell vetni a rakonczátlankodásnak; meg kell akadályozni a külföldi lapoknak a birodalom területére való behatolását. Utlevelet csak olyan hirlap kaphat, amelyik meghunyászkodva s alázatosan viseli magát. A titkos udvari s államkancellária a lapok jegyzékét minden év második felében átvizsgálta, s kérlelhetetlenül kitörült minden olyan vállalatot, melynek magatartásával vagy hangjával nem volt megelégedve. A jegyzék csak egy évre volt érvényes s az udvari rendőrség kellő időben közölte a magyar udvari kancelláriával, hogy az a magyar postahivatalok számára jókor kiadhassa utasításait. Az 1804-ben kiadott első jegyzék összesen 108 megengedett hirlapot tartalmazott s ez a szám 1814-ben már 101-re apadt.

Külön szabályzat intézkedett a lapok kézbesítéséről. A külföldi követek és diplomáciai ügynökök minden vizsgálat nélkül megkapták lapjaikat s ilyen kedvezmény illette meg az uralkodó ház tagjait, az államminisztereket, a legfőbb udvari méltóságokat, a parancsnokló tábornokokat, az államtanácsosokat, a titkos udvari tanácsosokat és a kormányelnököket. Akik ezeken kívül tiltott lapokat akartak olvasni, a cenzurától írásban kértek engedélyt s kötelezték magokat, hogy a lapokat másnak olvasásra át nem engedik. Talán mondanom sem kell, hogy ilyen kedvezményben csak jó érzelmű, kifogástalan politikai magatartású egyének részesülhettek. Megkaphatták az engedélyt a belföldi lapok szerkesztői is; de hasznát csak magok élvezhették s nem egyuttal a kiadók is.

Nyilvánvaló, hogy ez a szigor nagyon megnehezítette a szerkesztők helyzetét. A hazai anyaghoz csak félve nyulhattak s ha külföldi lapokból állították össze közleményeiket, mindjárt ott volt a censura, mely mindenképen korlátozni igyekezett a külföldi közlemények fölhasználását. És aztán ott volt a rendőri felügyelet is, hogy helyzetük még sulyosabb, még kritikusabb legyen. A censor által jóváhagyott közleményt nem egyszer a rendőrség vetette bírálat és bírság alá s az ilyen eljárás ellen a szerkesztők hiába kerestek orvoslást. De nem volt szigorúan megállapított rendszer a censorok eljárásában sem. Ezért megtörtént, hogy a könyv- és ujságírók, ha valaminek kiadását a pesti censor megtagadta, vidékre vagy Bécsbe küldték a nyomtatványokat, s itt megengedték annak közreadását, amit előbb Pesten kifogásoltak. Ez a körülmény aztán arra bírta a *Magyar Himondó* szerkesztőit, hogy a lapok egyenlő vizsgálásának elrendelésére kérjék az udvari kancelláriát. A fejedelem ekkor úgy rendelkezett, hogy a bécsi magyar lapok hazai közleményeit a magyar udvari kancellária, a külföldi közleményeket pedig ezután is a titkos udvari és államiroda vizsgálja át.

A pesti szerkesztők szigorubb örködés alatt állottak mint bécsi és vidéki kollegáik. Midőn Kulcsár István, a nyelv csinosításának céljából, 1805 végén a *Hazai Tudósítások* megindítását tervezte, csak nagy huzavona után kapta meg a kancellária engedélyét s akkor is csak azzal a kikötéssel, hogy lapjába semmiféle tudósítást fel nem vehet a császári német örökös tartományok vagy más országok felől és csakis Magyarországra és a kapcsolt részekre szorítkozhatik. Később, midőn a külföldi mozgalmakról is meg akart emlékezni, Pestmegye rendei a fejedelemhez és a nádorhoz intézett felterjesztéseikben hiába esedeztek, »hogy ne legyen alábbvaló a hazai magyar ujság a maga hazájában, mint az országbeli német ujságok vagy a németországi magyar ujság«; hiába emelte ki Kulcsár is Pestmegye rendeihez intézett

kérelmében, hogy első engedélye értelmében »Felséges urunk felszentelt személyét és annak atyai tetteit, minthogy az ausztriai német tartományokban történnek, nem említheti és a hiv magyarokban az Ő szeretetét inkább inkább nem nevelheti«: a magyar udvari kancellária nem engedte meg a külföldi hírek közlését.

Pestmegye rendei nem nyugodtak meg a határozatban s csakhamar újból kérték engedélyezését ama jognak, melylyel »a haza vendég-nemzeteinek« ujságírói is élhetnek. Fáj nekik – irták – hogy a hazafiak sorsa az országban lakó külföldiekénél »alábbvaló lábra tétetik« s a magyar nyelv tökéletesítése elé is gát vették. A felterjesztést ezuttal a többi megyék is pártolták és Bács, Bihar, Gömör, Hont, Nógrád, Szabolcs, Tolna egymás után intéztek feliratokat a Helytartó Tanács útján a magyar udvari kancelláriához, a kért jog megadását sürgetvén. Végre ennyi kérésre meglágyult a fejedelem szíve s utasításul adta, hogy Kulcsárral szemben se enyhébb, se szigorubb eljárást ne tanusítsanak, mint a többi szerkesztőkkel szemben; ugyanakkor azonban szigoruan meghagyta a censoroknak, hogy mindent alaposan megvizsgáljanak, nehogy a magyar lapokba olyan dolgok kerüljenek, amelyeknek nyilvánosságra jutása politikai szempontokból nem kívánatos. Előzékenységre a szerkesztő nem számíthatott. Buda és Pest között ez időben még nem volt rendes hid s a téli hónapokban nem egyszer hetekig is szünetelt a közlekedés. Kulcsár tehát azzal a kéréssel fordult a Helytartó Tanácshoz, hogy lapjának megvizsgálásával Pesten bizzon meg valakit. Kérése nem teljesült. Azt kapta válaszul, hogy tegye át a lakását Budára s adja ki ottan a lapot.

Amint Németországban e század második tizedének elején megkezdődtek a jobbágyfölszabadítási mozgalmak s a szabad eszmék áramlata hozzánk Franciaország felől is mind jobban és jobban behatolt: a kormány még nagyobb szükségét érezte a szorgos ellenőrzésnek. A hírlapoknak minden szabadabb szó közlését megtiltották s hogy ne legyen miből meríteniök: gondosan elzárták előlük a külföldi sajtó szabadabb mozgásnak örvendő termékeit. Emellett a legfőbb rendőri hivatal is folyvást szélesebb gyűrűzetben éreztette hatalmát s csakhamar olyan tekintélylyé nőtte ki magát, hogy vele ujjat huzni még a Helytartó Tanács, sőt az udvari kancellária sem merészkedett. Szigoruságát különösen a sajtó munkásai érezték, kik intézkedései következtében igen sokszor a legkritikusabb helyzetekbe jutottak.

Végre megérkezett az 1820-diki rendelet is, mely már a külföldnek nemcsak politikai, hanem tudományos lapjait is kitiltotta az országból s badar intézkedéseivel valóságos tehetetlen bábokká alacsonyította a hazai lapok szerkesztőit. Általánossá lett az elégedetlenség, az elkeseredés és a zugolódás. Országgyűlés nem volt, ahol a sajtó munkásai sérelmeik orvoslását kérhették volna; a megyegyűlésekhez folyamodtak tehát, ahol aztán a censura ügye nem egyszer heves kifakadásokra és lelkes szónoklatok tartására szolgáltatott alkalmat.

A megyék feliratokban adtak hangot megütközésüknek és elégtelenségüknek. Legerélyesebben Barsmegye tiltakozott. »Ha ezen tilalom (a külföldi lapok kitiltása) személyes okait vizsgáljuk, – szól a fölirat – nem akarjuk kétségbe vonni, hogy azok a közbékének s a féktelenség korlátozásának kívánatából erednek; ... meg kell azonban vallanunk, hogy e rendelet tárgyilagos okai reánk annál súlyosabban hatnak, mennél inkább igyekeznek azokat elrejteni a közvélemény előtt, s mennél bizonyosabb, hogy az efféle korlátozások jó sikerrel sohasem dicsekedhetnek... Nem vonjuk kétségbe, hogy ama szigorú censurának, melynek kiméltlen járma alatt nyög irodalmunk, egy időben hasznát látta Ő felsége kormánya; azt sem akarjuk tagadni, hogy a koresemények ismeretének hiánya mellett, mit politikai lapjaink korlátozottságának köszönhetünk, a közbékét és a hatalom tekintélyét könnyebb volt fentartani. Csak azt kérdezzük: vajjon képes-e az érettebb szellem is tünni hasonló nyomást? Vajjon hasznos-e a felnőttet is ama bölcsőbe szorítani, melyben a csecsemő ringattatott? Polgári kötelességünket sértenők meg, ha a folyóiratok tilalma ellen felszólalni elmulasztanánk... Mely vétségünk volt oka, hogy az időszakos iratok, úgy az irodalmiak mint a politikaiak, ismételve eltiltattak? Miért

zártnak be ismét előttünk a mívelődés forrásai? Miért tépetik szét ujabban a társas élet egy közhasznú köteleke?

Ellenokainkat nem akarjuk meríteni törvényeinkből s az ország történelméből, mely kétség-telenül tanusítja, mily nagyra becsülték és sértetlenül fentartani kívánták eleink mindenha a szó és gondolat szabadságát; sőt még a népjogra sem hivatkozunk, mely az ilyféle tilalmak által súlyosan sértetik: csak egyedül a folyóiratok mivoltát tekintjük, hogy kitüntessük, mily nyomás, mily önkény, mily ártalom fekszik azok tilalmában.

A hirlapok a külföldre nézve mind megannyi barátságos levelek, melyek által a nemzetek egymással közlekednek, az eseményeket, előhaladásukat, sovárgásaikat egymással kölcsönösen tudatják. Oly szükséges kellékek azok a barátságos viszonyban létező népek szorosabb összeköttetésére, az ipar s kereskedelem felvirágzására s a nemzeti míveltség előmozdítására, hogy polgárosodott nemzetek azokat teljességgel nem nélkülözhetik. A belállapotok tekintetében pedig a hirlapok organumai a közvéleménynek, mely mint a tó, ha annak szabad kifolyás engedtetik, ezernyi ereken szétterjedve, termékenyít lefolyásában, míg ha elébe gátat emelnek, felduzzadva, ezeket szétrombolja s pusztítva ront mindent, mi folyamát akadályozza.

Hogy a folyóiratok nagy részének szelleme régóta megrontatott, hogy azok a közvéleménynek többé koránt sem hű tolmácsai, hanem meghamisított, szolgálai szellemű közlönyök, jól tudjuk. Az eredmény azonban egy, akár a szabad szó fojtatik el, akár a közvélemény hamisíttatik meg, amaz a természeti szabadság korlátozása által sért minden jogot; emez csalás által gunyolja a közönség méltóságát.

Bizonyára, ha e tilalom mellett némely külföldi lapok kegyelését magunknak megfejteni akarjuk, önkénytelen is e kérdés támad bennünk: Hogy csak épen azok felelnek-e meg céljuknak s tartják meg a közönség irányában a köteles őszinteséget? És miért tiltatnak a többi folyóiratok? Nem jutnak-e a tilalom dacára is tudtunkra a külesemények s más nemzetek érzelmei? Vagy azért tiltatnak el, mivel a kormányhatalom előtt gyűlöletes elveket hirdetnek? Alig lehet hinni, hogy a kormány meg akarná magát fosztani az eszköztől, mely által az alattvalók kívánatai legjobban tudtára eshetnek. És mely elvek azok, melyeket más országokban szabadon vallhatni, s csak épen e kormány gyűlöl? Az igazságos fejedelem, ki a törvények szelleme szerint uralkodik, sohasem nélkülözend a nép szeretetét: a trón pedig sokkal inkább a nép szeretetében találja a maga alapját, mintsem hogy a censor törölő-tollának támogatására szüksége volna.

A külföldi lapok eltiltása nekünk még azért is sajnosan esik, mert a szomszéd államokkal élénkebb kereskedelem által nem lévén összeköttetésben, egyedül ezen eszközzel birunk más népeket ismerni s általok ismertetni s az ő haladásuk példája szerint haladunk a polgárosodásban... Ám az örökös tartományok írói bennünket gyaláznak, törvényeinket gunyolják, apáink legbölcsebb intézményeit gáncsolják. A sajtó ezek számára szabad; a különben oly szigorú censura ezeket türi, sőt kegyeli. Ama külföldi folyóiratok ellenben, melyek a míveltség forrásai gyanánt szolgálhatnának, nagy gonddal eltiltatnak; számunkra a rágalmozó iratok czáfolatának nem áll a sajtó szabadon; sőt még a tudománynak is szűk korlátok szabotnak, melyeken tullepnie a közjával megférhetetlennek állíttatik. És mit vétettünk mi magyarok, hogy irántunk ily sértő bizalmatlansággal viseltetnek? Nem türtük-e állhatatosan vagyonságunk lépcsőnkénti fogytát s a számos pusztító háborut? Ingadozott-e a nemzet hűsége a veszélyek és csábítások idejében?... Ama szellemet, melyet a kormány annyira üldöz, valamint nem a hirlapok keltették fel, úgy lelánczolni sem fogja a hirlapok tilalma. Az igazság gyermeke oly kormány alatt, mely igazságon s törvényeken alapul, felforgatásra nem találnd anyagot... Fáj szívünknek az, hogy annyi áldozatért, hűségünk annyi bizonyítványaiért egyebet sem nyerünk a naponkint növekedő bizalmatlanságnál, s ilyféle erkölcsi korlátozásoknál, melyeknek csak kölcsönös bizalmatlanság lehet az eredménye... Nem fog-e

ekként a jövőben minden közlés, bármi jónak látszassék is, bizalmatlansággal találkozni? És miután a megengedett lapok fizetett szolgálata a bizodalmat nem öregbítheti, nem fog-e megtörténhetni, hogy a közönség, látván, miként a közjó segédforrásai egyedáruság alatt vannak, a kormány üdvös törekvéseit is gyanuval fogadja s nem segíyezi?».

Barsmegye hatalmas argumentációja, valamint a többi megyék erélyes fölszólalásai is, kiáltó szó voltak a pusztában. A kormány egyszerűen válasz nélkül hagyta azokat. A lapszerkesztők hiába kérték, sürgették az engedélyt, hogy politikai híreket közölhessenek, felülről mindig tagadó választ kaptak, sőt azt nyerték el, hogy a kormány a censorokat még arra is utasította, hogy a közérdekű tárgyak megvitatását se engedjék meg s egyszerűen tartsák vissza az ilyen közleményeket.

A censura hatalmának tetőpontjára hágott, rakonczátlankodását fék nélkül gyakorolhatta.

Még a szépirodalmi és divatlapok sem voltak kivéve önkénykedése alól. Rothkrepf (Mátray) Gábor engedély iránti kérelmét, midőn 1832-ben *Regélő* czimvel belletristikus lapot szándékozott megindítani, a Helytartó Tanács azzal a meghagyással küldte vissza Pestmegye rendéihez, hogy »az esedező erkölcséről és tudományairól, nem különben az eránta való közvéleményről, és végre az előfizetőknek általa leendő bátorságba helyheztetéséről bizonyos esméretekot szerezzon.« Vörösmarty igazolta, hogy Rothkrepf írói tehetségének jeleit adta, gróf Széchenyi Lajos pedig jóállást vállalt érte ötezer forint erejéig. Csak ezután kapta meg az engedélyt lapjának megindítására, a politikai hírek mellőzésének föltétele mellett.

És nemcsak Mátray Gábor, hanem még oly országosan ismert és tisztelt író is, mint Bajza József, bizalmatlansággal találkozott a sajtó ügyeit intéző magasabb forumoknál. Midőn a *Kurir* 1834-ben, negyvennyolcz évi pályafutás után, megszűnt, a jeles poeta és kritikus is ott volt azok között, akik a lap fölélesztésére kísérletet tettek. Szomoruan jellemzi az akkori viszonyokat, hogy Bajzának a Helytartó Tanácshoz benyújtott kérvényében ügyét azzal kellett támogatnia, hogy tagja a tudós társaságnak, szerkeszti az *Auróra-t* s különben is minden törekvését a közönségnek szenteli. A Helytartó Tanács Pestmegyét hitta föl, hogy a pályázók erkölcsi tulajdonairól s az előfizetők biztosításának szempontjából vagyoni állapotukról jelentést tegyen. Ekkor történt, hogy Bajza félévi cautiojáért Fáy András vállalt kezességet, lekötván minden nemesi és polgári birtokát. A kancellária azonban a Helytartó Tanács ajánlatára sem adott engedélyt s így ment füstbe Bajza szerkesztősége s azzal együtt a Bécsbe való felköltözködés.

A költő barátai csak örülhettek a kancellária elhatározásának, mert az akkori censura kicsinyeskedései és bosszantásai csak arra szolgáltak volna, hogy a gyöngéd kedélyű és lelkiüetű Bajza életét ideje korán megmérgezzék. Mindent kibíró, szívós organismus kellett akkor a szerkesztéshez s ezzel az adománynyal Bajza nem rendelkezett.

II. A SZABAD SAJTÓ KÉRDÉSE AZ ORSZÁGGYÜLÉS ELŐTT. – AZ ELSŐ SAJTÓTÖRVÉNYJAVASLAT. – KOSSUTH IROTT LAPJA. – A KORMÁNY ENGEDÉKENYSÉGE.

A Bécsből folyvást nagyobb és nagyobb szigorra kényszerített censura e század második tizedében már oly súlyos békókat rakott az egyéni szabadságra, hogy az elkeseredés ország-szerte általánossá lett, s végre a nemzet jobbainak az országgyűléseken is föl kellett venniök a küzdelmet a sajtó szabadságáért. Már 1825-ben hangoztatták annak szükségét, hogy az ország a rendek tanácskozásairól tudomást szerezzon; ekkor azonban a többség még elégségesnek tartotta, ha a követek küldőiknek az eredményről időnkint beszámolnak. Később, 1830-ban Ragályi Tamás, Borsodmegye első követe, az országgyűlési napló magyar szövegének mielőbbi sajtó alá adását és szétküldését sürgette; gr. Andrássy György pedig még tovább ment s egy kerületi ülésen országgyűlési hirlap kiadását indítványozta, azzal érvelve, hogy ebben a kívánságban semmi törvénytelenység sincsen, mert amit az ország képviselői nyilvánosan kimondhatnak, azt szabad a nemzetnek is tudnia. A követek közül többen a sajtószabadsággal kapcsolatban állónak tartották az indítványt s azt a következő országgyűlésre kívánták halasztani; a többség azonban az újság kiadása mellett kardoskodott.

Az alsóház elnöke, Majláth György, mint országos kívánságot, a kerületi tanácskozásokhoz utasította a rendek kívánságát, de itt még oly fölvilágosodott elmék is, mint Ragályi, Balogh és Felsőbüki Nagy Pál az elhalasztást sürgették, előbb a sajtószabadság kérdésének megoldását várva. Végre is abban állapodtak meg, hogy az ügyet egyelőre nyugodni hagyják, de ha valaki az újság kiadásának jogáért folyamodnék vagy a censura a kiadás elé akadályokat gördítene, a folyamodót pártfogásukba veszik.

Az országgyűlés azonban lelkes beszédekben hiába emelt szót a gondolatszabadság érdekében, a kormány még szigorubb rendeletekkel igyekezett korlátokat vonni a szabad szó, különösen pedig a politikai eszmék nyilvánosságra hozatala elé. Alig oszlottak szét a képviselők, Ferencz császár 1831. április 15-dikén már kabinetiratot intézett gr. Reviczkyhez, melyben figyelmeztette őt, hogy lapokban és önálló füzetekben aggályt keltő politikai cikkek közlésére tesznek kísérleteket. »Ön meg fogja találni – írja – az alkalmas eszközöket ezek elnyomására, vagy arra, hogy ilyenek a legnagyobb óvatossággal közöltessenek. Legjobb, ha a censorok a politikai cikkektől megtagadják a közlés engedélyét s a Helytartó Tanácsnak minden előforduló esetről jelentést tesznek.« A Helytartó Tanács és udvari kancellária aztán a politikai hírek közlésétől minden teketória nélkül eltiltotta a szerkesztőket. És a megyék az ilyen eljárás ellen hiába panaszkodtak: fölterjesztéseikre válasz nem érkezett, a censura pedig haladt továbbra is a maga útján.

Ennek a makacsságnak a következménye lett aztán, hogy a megyék a következő 1832-36-diki országgyűlésre már követi utasításba foglalták a sajtó szabadságának s ezzel kapcsolatosan az országgyűlési újságnak sürgetését. És csakugyan a kerületi tanácskozásokban gr. Andrássy György újra felszólalt az ügy érdekében, hangsúlyozva, hogy »neki mindegy, bár újság, bár havi irat, bár valami más legyen, csak a dolog egyszer kezdessék meg.« A nézetek azonban még mindig nagyon szétágazók voltak. Némelyek rendes hirlapot sürgettek, mások a napló kinyomatásával is megelégedtek volna; Wesselényi könyomatu lapot indítványozott, nehogy a kormány befolyása alatt álló nyomdával meggyűljön a bajuk; az aggályoskodó Kölcsey pedig még így sem bizott a vállalatban, mert szétküldésre a póstát kellett használni, ez pedig a kormány kezében volt s attól tartott, hogy minduntalan fennakadás történhetik a lapok szétküldésében.

Az alsó tábla ülésén 1833. január 10-dikén Prónay János, Nógrádmegye első követe tolmácsolta küldöinek kívánságát, hogy a követek előadásai szóról szóra irassanak le, s »hogy a sebes írók jegyzéseit akárki, aki magára vállalja, Országgyűlési Ujságban, minden megszorítás és engedelem avagy privilégium kikérése nélkül, kiadhassa«. Kölcsény azzal támogatta a nógrádi indítványt, hogy »más Constitutionalis országokban is a közvélekedés szabad kijelentése tartja fent az ősi alkotmányt«. Balogh János pedig azért is helyeselte az ujságot, mert a közvélemény tájékoztatása nélkül hozott törvényt olyannak tekintette, »mint egy virágot, mely napfény nélkül természetett,« véleménye tehát az volt, »hogy legyen ujság nemcsak egy, de száz is«. Voltak azonban ezuttal is olyan követek, kik rettegetek a sajtó szabadságától s annak korlátozását szükségesnek találták. A mármarosai követ, például, szigorú felügyeletet kívánt gyakoroltatni, »nehogy hamis hírek közöltessenek«; Zmeskál árvai követ határozottan kijelentette, hogy annyira »hátra vagy on meg Hazánk a pallérozódásban,« hogy ő irtózik a beszédek hirlapi közlésétől; Komáromi István abauji követ pedig azt mondta, hogy neki fájdalmasan esnék, ha küldői az ujságból ítélnék meg követi működését és nem az ő hiteles jelentéseiből. A csodabogarak legszebb példányát azonban Komlóssy Károly, Beregmegye követe repítette világgá, kijelentvén, hogy nem tartja a közvéleményt illetékes birónak a követek eljárására nézve, s annál inkább is ellenzi az ujságot, mert eleink nyolczszáz esztendőn át ujságok nélkül is épségben fentartották alkotmányukat.

Komlóssy kijelentése viz volt az elnök: Mérey Sándor malmára s elnöki székéből sanctionálta a szüklátkörűség és naivság bosszantó megnyilatkozását. Szavai azonban heves ellenmondásokat idéztek föl s Kölcsény újra lelkes beszédet tartott, bizonyítgatva az újság kiadásának szükségét, valamint az országgyűlés föltétlen jogát annak megindítására. Nem elégedett meg a naplók egyszerű kivonataival, hanem mindennek hirlapi közlését sürgette, ami az országgyűlésen történik és pedig a kerületi és országos ülésekben egyaránt. »Azt hallottam – mondja beszédében – az Elölülőtül, hogy ha nyolcz századok alatt ujság nélkül fent állott ősi alkotmányunk, nincsen szükség ezentül is az újságra: ezt el nem esmérhetem. Vajjon azért, hogy 1400 esztendeig nem volt könyvnyomtatás, és a világ nem omlott öszve, mondhatná-e most valaki, hogy ellehetünk könyvnyomtatás nélkül. Azon kérdésre, hogy haladtunk-e két esztendőök lefolyta alatt annyit előre, hogy ilyen lépést tegyünk, csak azt felelem, hogy nem a pallérozódás szüli az ujságot, hanem az ujságlevelek előmozdító eszközei a pallérozódásnak.«

A kerületi tanácskozásokban ugyanekkor szintén hosszasan foglalkoztak az Országgyűlési Ujság kérdésével. Némelyek előbb a sajtószabadság kérdésének tisztázását kívánták, mert a kiadandó lapot a censura jogaiba ütközőnek találták; mások az ujság kiadása mellett foglaltak állást, de azt az országgyűlési bizottság ellenőrzése alá kívánták bocsátani. A karok és rendek többsége azonban tudni sem akart a kifogásokról. Az országgyűlési ujságot nem tartotta összeütközőnek a censurával, mert a sajtó szabadságát törvények védték, a censura joga pedig csakis a gyakorlatban gyökerezett; határozatilag kimondotta tehát, hogy valamint szabad a fegyverviselés, noha azzal is lehet visszaélni, – sőt gyilkolni is, – úgy visszaélhet valaki a sajtóval is, de a visszaélést a bíró megbüntetheti, míg a censura visszaélései ellen nincs jogvédelem. A censura, az ujság előzetes megvizsgálása, mint a nemzet értelmi kifejlődésének céljával ellenkező eljárás ellen, annál is inkább tiltakozott a többség, mert a törvényhozásra a törvényhatóságok minden egyes tagja befolyást gyakorol s az a legnagyobb nyilvánosságot föltételezi. Hogy azonban a visszaéléseknek eleje vétessék, ezzel egyidejűleg törvényjavaslatot terjesztettek a fejedelem elé és ebben a javaslatban a visszaélések megfenyítéséről is gondoskodtak. Ötezer forint biztosítékot kívántak attól, ki országgyűlési ujságot szándékozik kiadni, s megkövetelték, hogy minden egyes számon ki legyen téve a szerkesztő és nyomtató neve. A javaslat sajtóvétség esetén 3 naptól egy évig terjedő fogságot és 25 forinttól 1000 forintig emelkedő pénzbírságot szabott meg, kimondván a jogot a lap eltiltására is a vétség ismétlésének esetén. A szerkesztő az ítéletet, akár elmarasztaló, akár felmentő legyen az,

tartozik lapjában közzétenni. A sajtóbírósgot a felső- és alsóház 25 választott tagja képezi, kik közül ötöt a felek visszautasíthatnak.

Az alsóház elnöke hiába tiltakozott; Árvamegye második követe hiába sóhajtott föl, hogy »azon nap, amely a praeventiva censurát eltörli, egyszersmind alkotmányunk végső napja is lesz«: a rendek többsége elhatározta, hogy az izenet és törvényjavaslat a főrendekhez küldéséék.

Itt aztán, miként előre látható volt, elakadt, úgy hogy csak az országgyűlés vége felé érkezett vissza tagadó válaszukkal. A rendeknek egyelőre meg kellett elégedniök azzal, hogy Kossuth Lajost, ki az országgyűlésen a távollevők követei közt szerepelt, és Orosz Józsefet bízták meg az országgyűlési naplóból vett irott kivonatok készítésével s ezeket aztán könyomda utján sokszorosították. A kormány azonban lefoglalta a Kossuth által beszerzett könyomdát, minek következtében maradt minden a régiben s a sokat sürgetett ujság helyett továbbra is az írott hirlap, az *Országgyűlési Tudósítások* végezte a szabadelvű eszmék propagálásának nagy munkáját. Ez a vállalat nem közölt önálló fejtegetéseket s csakis az országgyűlésen elmondott beszédek kivonatos publikálására szorítkozott; de Kossuth azért minden alkalmat megragadott arra, hogy lapjában az ellenzék gondolatainak és aspirációinak kifejezést adjon.

Az országgyűlés bezárása után Kossuth Pestre tette át lakását s a közönség sürgetésére *Törvényhatósági Tudósítások* cím alatt folytatta tovább írott lapját, kimerítő, élénk tudósításokat adva a folyvást nyugtalankodó megyegyűlések hireiből. A kormány már kezdetben mindent elkövetett, hogy a vállalatot még csirájában elfojtsa, s utasította a rendőrséget, puhatolná ki: kik vesznek részt a munkálatokban, mikép történik a lap anyagjának földolgozása, kik végzik a sokszorosítást, hol és mikor gyűlenek össze a munkatársak? Ugyanekkor Kossuthot, a nádor utján, tudósításainak szerkesztésétől és kiadásától eltiltotta. Kossuth ügyét a megyék pártfogásába ajánlotta s ellenszegült a tilalomnak, úgy argumentálva, hogy ő a szerkesztést a megyék megbízásából teljesíti, azok pedig nem adtak volna megbízást neki, ha a vállalat szerkesztése törvényellenes volna. »A tilalom által nemcsak én szenvedtem, de személyemben a közös nemzeti jus is szenvedett,« – írja a megyékhez intézett folyamodványában.

Pestmegye 1836. június 15-én tárgyalta Kossuth kérelmét, kimondva, hogy a Törvényhatósági Tudósítások szerkesztése nem törvénysértés, mert a törvényhatóságok tanácskozásai épűgy nyilvánosak, mint az országgyűlésiek. Egyuttal védelmébe vette a vállalatot s elhatározta, hogy a tiltó rendeletnek, mint sérelemnek, orvoslása iránt föliratot intéz a nádorhoz. Ezt tette több megye is, ami aztán annyira megnyugtatta Kossuthot, hogy a lapok szerkesztését és kiadását tovább is folytatta, jöllehet gr. Pálffy Fidél rendeletileg is meghagyta, hogy a *Törvényhatósági Tudósítások* írásában részt vevő ifjak tiltassanak el a közreműködéstől.

A kormány tisztában volt Kossuth írott lapjának jelentőségével s miután látta, hogy az elégűletlenség a megyékben folyvást növekedik, a lap ellen másodszor is kiadta az eltiltó parancsot, de ezuttal is eredménytelenűl, mert Kossuth ujra ellenszegűlt s ügyét másodszor is a megyék pártfogásába ajánlotta. A kormánynak most már kettő közt kellett választania: vagy szemet hunyni a dolog előtt, vagy erőszakot használni a lap elnyomására. Az erőszakot használta. Éjjel, fegyveres katonasággal fogatta el Kossuthot, éppen akkor, midőn az 1837. május 7-dikén arról értesítette olvasóit, hogy lapjainak számát a közlendők nagy tömege miatt megszorítja.

Ez az erőszakosság aztán oly rossz vért csinált országszerte, de egyuttal a sajtószabadság szükségének érzetét is oly általánossá tette, hogy az 1839-iki országgyűlésre már a legtöbb megye utasításul adta a követeknek, hogy azok a sajtószabadság érdekében mindent elkövesenek. És csakugyan alig nyílt meg az országgyűlés, a rendek tábláján csakhamar ujra szóba jött az országgyűlési ujság s ezzel egyűtt a sajtó szabadságának kérdése.

Szerencsy István elnök ellene volt a mozgalomnak s őva intette a rendeket, hogy álljanak el a kivánságtól, mivel az a praeventiva censura jogaiba ütközik. Nehány képviselő ezuttal is osztozott az elnök véleményében, a többség azonban erélyesen tiltakozott ellene s Klauzál Gábor körül sorakozott, ki fölháborodva utasította vissza azt a fölfogást, mintha a censura törvényes volna. Fölállt Deák Ferencz is, közhelyeslés közt sürgetve, hogy a naplóban mindnyájuk nevében tétessék óvás az elnök felfogása ellen. A rendek elfogadták az indítványt s az üzenetet csakhamar át is küldték a főrendekhez. Ezek azonban a kérdést »a sajtó szabadságának és könyvvizsgálatnak szövevényes és nagytekintetű érdemével szoros összeköttetésben lenni« vélvén, tárgyalásának elhalasztását javasolták. A kormány kedvét kereső főrendek ezután még kétszer küldték vissza az üzenetet, minden alkalommal hangsúlyozva, hogy nem találhatnak biztosítékot arra, fog-e az országgyűlési ujság hasznos következtetéseket szülni a hazában. A főrendek egyáltalában nem találták kívánatosnak »az okoskodó ujságot«. Egyesek hiába foglaltak állást az alsóház kivánsága mellett: a többség szívóssága és rövidlátása megakadályozta a censura jogainak korlátozását.

Az országot azonban ekkor már annyira felizgatták a kormány önkényes intézkedései, s az elkeseredés oly általánossá lőn, hogy végre Bécsben is belátták a censura enyhítésének szükséges voltát. Megengedték a hirlapoknak, hogy az országgyűlésekről terjedelmesebb tudósításokat közölhessenek s utasításul adták a censoroknak, hogy a szerkesztőkkel szemben szelidebb eljárást tanúsítsanak. Nagyon ravasz és politikus intézkedése volt ez a kormánynak. A jóakaratu kegyesség színében tündökölt, valósággal pedig csak az volt a célja, hogy a teljes sajtószabadság további sürgetését megakadályozza. És a számítás teljes mértékben sikerült. A rendek, látván, hogy a sajtó most már szabadabban mozoghat, elejtették a sokszor sürgetett sajtószabadság kérdését, s midőn 1840-ben a censura enyhébb szervezetet nyert, az elégtelenség oszladozni kezdett s úgy látszott, hogy legalább ebben a kérdésben a béke a kormány és a rendek között helyre állt.

A censura megmaradt ugyan továbbra is, de az a körülmény, hogy a kormány az egész könyvvizsgáló hivatalt a Helytartó Tanács kebelében ujjaszervezett tanulmányi bizottság elnökének, báró Mednyánszky Alajosnak igazgatása alá rendelte, országszerte tetszéssel és elismeréssel találkozott. Mednyánszky Alajos nemcsak lelkiismeretes és igazságos hivatalnok, de egyuttal író is volt, ki méltányolni tudta az írók küzdelmes helyzetét s már multjában biztosítékot nyújtott arra, hogy alatta a szerkesztők, szerzők és kiadók nem lesznek kitéve az előbb divatozott önkénynek és zaklatásoknak. És csakugyan a censorok: Czecz és Engel bizonyos szelidséggel jártak el a vizsgálatban s nem annyira a cikkek részleteit, mint azok szellemét vették kritika alá. Különben Bécsben még mindig kijelölték azokat a dolgokat, amikről írni tilos volt. A cikket, ha ilyenekkel foglalkozott, a censura visszautasította; a megengedett tárgy közlemények azonban legtöbbször változatlanul vagy csekély módosítással megkapták az *admittitur*-t.

Az engedékenységek legszembeszökőbb jele volt, hogy Kossuth, alig szabadult ki börtönéből, hova a reactionarius kormány épen szerkesztői működéseért záratta, 1840 végén már politikai hirlap megindítására gondolhatott s 1841. január 2-dikán a *Pesti Hirlap* első számát közre is adta. Ez volt az első hirlap, mely előkészítette Magyarország politikai ébredését, s Kossuth volt az első szerkesztő, ki igazi érdemeket szerzett magának a napi sajtó hatalmának nagyra növelésében. Magyarország első valódi politikai lapja a *Pesti Hirlap*. Számos társadalmi kérdést Kossuth vetett fel először s a politikai eszmék megvitatására a magyar hirlapírás bölcsőkorában csak neki volt csatározásra mindig kész, élénk és szellemes hirlapírói tolla.

A kormány szeszélyes voltát azonban mi sem mutatja jobban mint az a körülmény, hogy, míg a politikai lapoknak, legalább az előző időkhez képest, számot tevő szabadságokat adott, a tudományos folyóiratok engedélyezésében még mindig nagyon óvatos volt, a szépirodalmi vállalatok elé pedig olyan nehézségeket gördített, melyek nem egyszer a komikum határait

érintették. B. Eötvös József és Trefort, kik 1841-ben *Pesti Havi Irat* címmel folyóiratot akartak megindítani, kétszer nyújtották be kérvényüket s utóljára is letettek a vállalat létesítéséről a sok huza-vona és kellemetlenség miatt. Hasonló akadályokkal kellett megküzdenie ebben az esztendőben Garay Jánosnak is, ki a *Regélő Pesti Divatlap*-ot tervezte; Frankenburg Adolfnak, az *Életképek* szerkesztőjének életét pedig az keserítette meg, hogy minduntalan Pontiusból Pilátusig kellett futkosnia, ha lapjában olyan közleményt akart kiadni, mely egy vagy más okból nem volt szerencsés megnyerni azok tetszését, kik a hatalom polczán állottak. A censura akadékoskodása a legtöbb esetben érthetetlen volt. Így az *Életképek*-nek és a *Pesti Divatlap*-nak, melyek a védegylet mellett annak alakulásakor (1844) nagy buzgalommal kardoskodtak, sok ideig nem engedték meg, hogy saját címén emlegessék az egyesületet. Valahányszor a *védegylet* szó a kefelevonatban előfordult, a censor azt mindannyiszor irgalom nélkül kitörülte. Mindaz, amit a szerkesztők kivihettek, abból állott, hogy a *védegylet* helyett *ipar*-egyletet használhattak, a mi – miután ily nevű egyesület is létezett – sokszor a legfurcsább félreértésekre szolgáltatott alkalmat. Ugyanekkor a *Honderü* akárhányszor emlegethette a kényes portékát, mert szerkesztője az »idétlen tüntetések«-nek (vagyis a honi ipar emelésére célzó törekvéseknek) emberül opponált. Frankenburgnak minduntalan szemére vetették főnökei, hogy az *Életképek* irányát incompatibilisnek tartják tisztviselői állásával s nem egyszer megvásárlására is tettek kísérletet. Mikor azután látták, hogy Frankenburg elveit még jó pénz árán sem hajlandó megtagadni, hivatalából való elmozdíttatása pedig erős recriminációkra szolgáltatott alkalmat: a Budán megkezdett ostromot Bécsben folytatták, ezuttal már nem megfélemlítéssel, hanem ravasz taktikával. Nem mozdították el hivatalos állásából, hanem hogy egyszersmindenkorra veszélytelenné tehessék: 1847-ben kinevezték Bécsbe – *udvari tolmácsnak*.

A hatalom, daczára a szabadelvűség fitogtatásának, mindig értett ahhoz, hogyan kell és lehet ártalmatlanná tenni azokat, kik egy vagy más tekintetben veszedelmesek, vagy legalább is alkalmatlanok lehetnek. A censura pedig, noha minduntalan azt hangoztatták, hogy Magyarországon mindenki tetszése szerint közölheti gondolatait, szeszélyeivel és konokságával folyvást utjában állt a szabadabb eszmék terjedésének. Az irodalom, a napi sajtó, daczára a jobbak minden buzgólkodásának, még mindig nem mozoghatott kellő szabadsággal. Munkásainak kezén ott volt a legsúlyosabb béklyó – a *censura*.

III.

AZ EURÓPAI FORRONGÁSOK. – MÁRCZIUS 15-DIKE. – A NEMZETI DAL ÉS A 12 PONT. – A SAJTÓ SZABADSÁGA.

Ezernyolczszáznegyvennyolcz elején már Európaszerte villanyos volt a levegő. A jobbak mindenütt át voltak hatva attól a szent hittől, hogy a szabad elvek diadalára nem sokáig kelle várakozniok. Petőfi írja: »Nem okoskodás után, de azon prófétai ihletből – vagy ha úgy tetszik, nevezzük állati ösztönnek – mely a költőben van, világosan láttam, hogy Európa naponkint közeledik egy nagyszerű, erőszakos megrázkódáshoz.«

És csakugyan »egyszerre leszakadt az ég a földre«, jelenné lett a jövő... a forradalom kitört Olaszországban.

Az események rohamos gyorsasággal fejlődtek. Egyszerre láz és forrongás vett erőt az öreg Európán. Csak Bécsben és Pozsonyban nem mozgott még a föld. Amint azonban Franciaország elkergette Lajos Fülöpöt és kimondta a respublicát, Bécsben is ott termett a börze-panik, a pozsonyi országgyűlésen pedig Kossuth felelős minisztériumot követelt. Az országgyűlési fiatalság ezt az alkalmat használta fel arra, hogy még aznap (márcz. 3.) 400 aláírással az országgyűléshez kérvényt nyújtott be, a sajtószabadság behozatalát sürgetve.

Az idő kerekét megkötni most már nem lehetett. Tíz nappal később kitört a bécsi forradalom. Metternich herczeg leköszönt, s követte példáját gróf Apponyi György is, a magyar kancellár.

Pesten márczius 14-dikén az ellenzéki kör gyűlést tartott, s ebben azt indítványozták, hogy a 12 pont petícióképen azonnal felnyujtassék a királynak. A táblabírói szellem azonban Pontius-tól Pilátusig akarta vinni a dolgot s a gyűlés, ősi szokás szerint, eredmény nélkül oszlott szét.

Petőfi elkeseredve hallotta a hirt Jókaitól, de nem csüggedett. Az éj nagy részét ébren töltötte és folyvást azon töprengett, hogy tenni kell valamit és pedig mindjárt – másnap.

»Logicailag a forradalom legelső lépése és egyszersmind fő kötelessége – írja *Napló*-jában – szabaddá tenni a sajtót... azt fogjuk tenni! a többit Istenre bízom és azokra, kik rendelve vannak, hogy a kezdetteket folytassák; én csak arra vagyok hivatva, hogy az első lökést tegyem. Holnap ki kell vínunk a sajtószabadságot! és ha lelövöldöznek? isten neki; ki várhat ennél szebb halált?«

A »holnap« az örökké emlékezetes márczius 15-dike volt.

Mogorva idővel s nyirkos hideggel köszöntött be. Az eget szürke felhők borították s a földet hóviz lepte el. Az utcák azonban szokatlanul élénkek voltak, különösen a Pillvax-kávéház előtt nagy tömeg csoportosult. A fiatalság folyvást kiáltotta: Éljen a szabadság!

Benn a kávéházban is nagy volt a forrongás. Jókait a proclamatióit olvasta föl, Petőfi pedig a *Talpra Magyar*-t szavalta, melyet két nappal előbb, márczius 13-dikán készített. Riadó tetszés fogadta mindkettőt.

A kávéházban azt határozták, hogy sorra járják az egyetemi ifjúságot s aztán teljes erővel kezdik meg a nagy munkát. Először az orvosokhoz mentek s az orvosi egyetem udvarán Jókait ismét felolvasta a proclamatiót, Petőfi pedig a *Nemzeti dal*-t. Majd a mérnökökhöz, ezektől pedig a seminariumba a jogászokhoz vonult a számban és lelkesedésben egyaránt növekvő sereg. A jogászok kirohantak az utcára, hogy Petőfiékkel egyesüljenek. Jókait ismét fölolvasta a proclamatiót, a 12 pontot, Petőfivel pedig elszavaltatták a *Nemzeti dal*-t. A refrainban előjövő *Esküszünk*-öt ekkor már az egész tömeg visszaharsogta.

– Most menjünk a censorhoz és irassuk alá a proclamatiót és a Nemzeti dalt! – kiáltott valaki.
– Censorhoz nem megyünk, – felelte Petőfi; – nem ismerünk többé semmi censort, el egyenesen a nyomdába.

Landerer és Heckenast nyomdája volt legközelebb. Oda mentek.

Eközben havazott, sűrű esővel keverve. A sokaság nem gondolt vele, sőt annál lelkesebben harsogta: Éljen a szabadság! Éljen az egyenlőség! Éljen Kossuth!

A Kossuth Lajos-utczában, hol most a gróf Pálffy-féle ház áll s a földszinti kávéházi helyiség létezik, volt a nyomda. Ide az ifjak közül néhány betért, míg künn Jókai és Vasvári felváltva mondtak lelkesítő beszédek a sokaságnak.

A közönség legnagyobb része kifeszített esernyővel hallgatta a szónokokat.

Benn a nyomdában a két kézirat kinyomását kérték az ifjak. Landerer szárazon mondta:

– Lehetetlen, nincs rajta az engedélyezés.

Az ifjak összenéztek s nem tudták, hogy most már mit kell tenni.

Landerer odasugta:

– Foglaljanak le egy sajtót.

Ekkor aztán Irinyi József a nagy gépre rátette a kezét ezekkel a szavakkal: »Ezt a sajtót a nép nevében lefoglaljuk.«

Éles hangja bejárta a műhely minden zegét-zugát.

– Az erőszaknak ellent nem állhatok, – felelt Landerer.

Erre a munkások *Éljen a nép!* kiáltással rögtön ott termettek, átvették a kéziratokat s lázas sietséggel a szedéshez láttak. Midőn az első kész példány kihullott a gépből, Petőfi felkapta s kirohant vele a tömeg közé. A lapot magasra tartva, kiáltotta:

– Ime! a sajtószabadság legelső szülöttje! Elmondom a tartalmát.

És aztán elszavalta:

Talpra magyar, hí a haza!
Itt az idő, most vagy soha!

A második versszak után a refraint, mint vihar, dörögte utána a sokaság. Nem gondolt többé senki hóval, esővel: esernyőjét mindenki összevonta s mint valami fegyvert, fenyegetőleg emelte magasra.

Petőfit Irinyi József váltotta fel, kezében a kinyomtatott 12 ponttal. Elkezdte olvasni, minden tételt viharos helyesléssel fogadtak.

A hatalmas menet ezután a városház felé indult, s amerre ment, az ablakokból és boltajtókból kendők lobogtatásával üdvözölték.

Az ifjuság a városházát ellepő sűrű tömegben keresztül a gyűlésterembe sietett, hol a tanács éppen együtt ült. Rottenbiller Lipót polgármester mint a tavasz első fecskéit üdvözölte a küldöttséget. »Önök hozzák, szólt, a teljes szabadság reményeit, önök verték le a sajtóról a bilincseket, s bizton hiszem, hogy az önök oltalma alatt városunk meg lesz óva a rendzavarásoktól.«

Rottenbiller a polgárság nevében aláírta a 12 pontot s az alatt álló sokaságnak megmutatta az ablakból. Ugyancsak innen Petőfi újra elszavalta a *Nemzeti dal*-t, Jókai, Irányi és Vasvári pedig lelkesítő szónoklatokat tartottak.

Egyszerre csak felhangzott:

– Budára, Budára!... a helytartó tanácshoz!... Nyitassuk meg Stancsics börtönét!...

És a bizottság, melynek Egressy Sámuel, Gyurkovics Máté, Irányi Dániel, Irinyi József, Kacskovics Lajos, Klauzál Gábor, Molnár György, Nyáry Pál, Petőfi Sándor, Rottenbiller Lipót, Staffenberger István, Tóth Gáspár és Vasvári Pál voltak a tagjai, határtalan lelkesedés közt felvonult a várba, hol a tüzerek égő kanóczokkal ágyuik mellett állottak. »Éljen a szabadság! Éljen az egyenlőség!« kiáltással vonult el a tömeg előttük.

A helytartó tanács épen ülésezett. Nehányan bementek a terembe, a tömeg (mert a bizottságot sokan kísérték) az udvart, a lépcsőket s a folyosókat foglalta el.

Az ifjak bemutatták a 12 pontot, melyek kívánságaikat tartalmazták, s egyuttal kérték Czuczor Gergely és Stancsics Mihály államfogyok azonnal való szabadon bocsáttatását. A tanács urai nem tettek kifogásokat s rögtön kiadták a rendeletet, hogy a foglyok börtönajtai megnyittassanak.

A küldöttek erre, mintha csak látogatóban lettek volna ott, barátságos kézszorítással búcsuztak el a helytartó tanács uraitól. Csernyus Andor kir. tanácsos az ajtóig elkísérte őket s ott így szólt:

– Fiuk! az Isten oltalmazzon és segítsen törekvéseitekben!

A küldöttség tagjai valóságos diadalmenetben tértek vissza Pestre.

Este a szorongásig megtelt színházban nem lehetett előadást tartani. Amint a függöny fölgördült, kilépett Egressy Gábor nemzeti szín rózsával a mellén s elszavalta a *Talpra magyar-t*. Az *esküszünk*-et minden strófánál utána dörögte a közönség. Aztán felolvasta a 12 pontot, mire a zenekar a Rákóczy-indulót játszotta.

A zajos éljenzések csillapultával megkezdődtek a szónoklatok a szinpadról és páholyokból.

– Halljuk az eseményeket! Mi történt Budán ? hangzott mindenfelől.

Sebestyén Kovács Endre megragadta a Degré karját s egy páholyba vonszolta e szavakkal:

– Adj tüzetes jelentést.

Degré megtette.

A közönség olyan lelkes hangulatban ment haza, mintha a világot ábrázoló deszkákról valamely nagy író mesterművét hallotta volna. Az utczákon embertömegek hullámozgottak, a nap nagy eseményeiről társalogva; a vendéglőkből, kávéházakból zene és hazafias felkiáltások hangzottak ki. Legzajosabb volt az élet a Pillvax-kávéház előtt. Egyik künn szónokolt az utcán, a másik benn a teke-asztalról.

Pestnek ezen az éjszakán világvárosias arczata volt. A házakat zászlódisz borította, ablakaiból nappali fény áradt szét s Petőfi lelkes barátjának és kiadójának: Emich Gusztávnak üzlete, az első igazán magyar könyvkereskedés, felett a nagy költő kivilágított arcképe volt látható *Szabadság, Béke, Egyetértés* fölirat kíséretében.

Másnap már kora reggel gyülekezett az örömtől még mindig mámoros nép az uri utcában és városháztéren. Az ellenzéki kör és gyűlde szállásának ablakaiból nemzeti zászlók lengtek, köztük egy nagyobb *Éljen a sajtószabadság!* fölirattal. Ilyen zászló alatt vonult végig a város főbb utcáin a három pesti nyomdának mintegy százötvenre menő személyzete is, Landerer vezetése alatt. Az egykoru lapok fölemlítik, hogy a derék munkások ez alkalommal vörös, fehér és zöld főveget viseltek.

A hírlapok 16-dikán már censura nélkül kerültek ki a sajtó alól. A legtöbb vállalat czime fölé kövér betűkkel oda nyomatta: *A sajtó szabad!* Még a konzervatív *Jelenkor* is »nagyszerű folytatását« látta a márczius 15-diki mozgalomnak. Vahot Imre, a *Pesti Divatlap* szerkesztője pedig *Szabad-sajtó* címmel ebből az alkalomból Vörösmartytól közölt költeményt:

Kelj föl rab-ágyad kőpárnáiról
Beteg, megsibbadt *gondolat!*
Kiálts fel, *érzés!* melly nyögél
Elfojtott, vérző szív alatt.

Oh, jöjjetek ki, lánczra vert rabok,
Lássátok a boldog, dicső napot,
S a honra, melly soká türt veletek,
Derüt, vigaszt és áldást hozzatok.

A szerkesztő ugyanekkor *Örömhangok*-ban ad kifejezést érzelmeinek. »Most már – írja – mintha keblünkről mázsás kő esett volna le, avagy fojtó légből menekültünk volna meg, – szabadon lehelünk, s különösen mi, a sajtó eddig is becsülettél küzdött kezelői úgy érezzük magunkat mint a sötét börtönéből kiszabadult fogoly, ki, amint hosszas szenvedése után Istennek szabad egét először megpillantja, a sokáig nélkülözött szabad levegőt először szivja be, s karjait rablincsek nélkül terjesztheti ki: – a multak fájdalmaival küzdő jelenének ösztönétől elragadtatva, sír, nevet, tombol, magán kívül van, s szokatlan új helyzetébe alig tudja magát bele találni.«

És mindez egyetlen napnak: 1848. márczius 15-dikének volt a vivmánya. A nemzet jobbjai a béke napjaiban hasztalanul fáradoztak, hogy a gondolatot a censura öldöklő nyögétől megszabadítsák: országos nevű politikusok és írók hiába emeltek szót, hogy a sajtó nálunk is az legyen, ami a fölvilágosodott és művelt országokban mindenütt: a szabad gondolatnak tolmácsa és propagálója; nekünk a nagy európai evolúcióra kellett várakoznunk, hogy az rohamos útjában az elavult, régi intézményeket szétrombolja. A márczius 15-diki lelkes fiatalságé az érdem, hogy megértette a hatalmas áramlatot s merész elhatározással élére állott a mozgalomnak, mely széttrökte a sajtó bilincseit s megteremtette a magyar szabadságot. A nemzet *új élete* ezen a napon kezdődik.

Ezért ünnepnap a nagy márczius 15-dike a szabadság minden igaz barátjának s ezek közt első sorban a sajtó munkásainak.